

יואב בן צרויה ובניהו בן יהוידע

הקדמה
עליית יואב בן צרויה לגדולה
עליית בניהו בן יהוידע לגדולה
נאמנותו של יואב לדוד
מרד אבשלום
הריגת עמשא
האשה התקועית
הריגת אדום בידי יואב
נאמנותם של יואב ובניהו להלכה

הקדמה

שני מצביאים גדולים מוצאים אנו אצל מלכים קרובים, אב ובנו, דוד ושלמה - יואב בן צרויה שר צבא דוד, ובניהו בן יהוידע שר צבא שלמה.

על יואב נאמר "ויואב בן צרויה על הצבא"¹, ועל בניהו נאמר "ובניהו בן יהוידע על הצבא"².

מאידך, עם הדמיון ביניהם מוצאים אנו כי בניהו בן יהוידע נשלח דווקא הוא להרוג את יואב בן צרויה, כאמור: "ויוגד למלך שלמה כי נס יואב אל אוהל ה' והנה אצל המזבת, וישלח שלמה את בניהו בן יהוידע לאמר לך פגע בו"³.

במאמר זה אנסה לעמוד על אישיותם של בניהו ויואב - על השווה והשונה שבהם - ומתוך כך להבין את משמעותם.

עליית יואב בן צרויה לגדולה

את יואב מוצאים אנו במלכות דוד על יהודה, בראש עבדי דוד, אך עדיין לא כשר בממלכתו של דוד. במלחמה עם איש בושת בולט חוסר השוויון בין אבנר בממלכת איש בושת לבין

* בן איש חי - הלכות, "דברים אחדים".

1. שמ"ב ח', ט"ז.

2. מל"א ד', ד'.

3. מל"א ב', כ"ט.

יואב במלכות דוד⁴: "ואבנר בן נר שר צבא אשר לשאול לקח את איש בושת בן שאול ויעבירהו מחניים". אבנר שר הצבא ממשיך את מלכות שאול ומנהל את מלכות איש בושת, דבר אשר לא נאמר על יואב. מתוך השוואת הפסוקים עולה שוני עקרוני: "ויצא אבנר בן נר ועבדי איש בושת בן שאול ממחניים גבעונה", ומאידך - "ויואב בן צרויה ועבדי דוד יצאו ויפגשום על ברכת גבעון יחדיו". על אבנר נאמר שיצא, בלשון יחיד, בעוד יואב וכל עבדי דוד יצאו ביחד. יואב אמנם לא כלול בתוך כל עבדי דוד, אך מאידך אינו מחוץ להם, אלא עומד בראשם. ניתן לראות זאת גם בסוף הפרק: "ויפקדו מאנשי דוד תשעה עשר איש ועשהאל". ומאידך "ועבדי דוד הכו מבנימין ובאנשי אבנר שלוש מאות ושישים איש מתו". יואב אף הוא מאנשי דוד, מה שאין כן באבנר המוזכר לבדו.

בשלב זה יואב היה ראש הלוחמים של דוד אך עדיין עבדו. מעמדו זה השתנה בכיבוש ירושלים. כיבוש העיר מידי היבוסים היה קשה לדוד. היה צורך להכנס דרך מנהרה תלולה לתוך העיר⁵, ככתוב⁶: "ויאמר דוד ביום ההוא כל מכה יבוסי ויגע בצינור", ולא כתוב מה יקרה למי שיכה את היבוסי ויחדור דרך המנהרה - הצינור. את ההשלמה לפסוק זה אנו מוצאים בדברי הימים, וכך נאמר שם⁷: "ויאמר דוד כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר ויעל בראשונה יואב בן צרויה ויהי לראש". כאן עלה יואב בן צרויה למעמד בשלטון - 'ראש' אצל מלכות דוד. אך יש להבין מדוע קיבל יואב רק את הבטחת 'לראש' ולא את הבטחת 'ולשר'. (היחס בין 'ראש' ו'שר' הוא כמו היחס בין שר בטחון ורמטכ"ל). שר הינו המשתלט על האחרים - כדברי דתן ואבירם למשה "כי תשתרר עלינו גם השתרר"⁸ - "גורר אתה אותנו לארץ ישראל" - בניגוד לראש, שהוא במערכת השלטון, כפי שרואים אצל יפתח הגלעדי. אנשי גלעד חפשו את האדם אשר יושיעם מיד בני עמון באמרו⁹ "ויאמרו העם שרי גלעד איש אל רעהו מי האיש אשר יחל להלחם בבני עמון יהיה לראש לכל יושבי גלעד". כאשר נודע לעם שבעל היכולת לבצע זאת הוא יפתח, אותו הם גרשו, הציעו לו הצעה פחותה¹⁰: "ויאמרו ליפתח לכה והייתה לנו לקצין ונלחמה בבני עמון" - רק המפקד הצבאי. יפתח מזכיר להם את שנאתם לו, ואנשי גלעד מבנינים שיפתח הבין את התרמית שבהצעה, שבאה עקב השנאה, וע"כ משנים את הצעתם: "לכן עתה שבנו אליך והלכת עמנו ונלחמת בבני עמון והייתה לנו לראש לכל יושבי גלעד", ועל כך חזר יפתח ואמר: "אנכי אהיה לכם לראש", וענו העם "הי יהיה שומע בינותינו אם לא כדברך כן נעשה". ואכן כך עשו: "וישימו העם אותו עליהם לראש ולקצין". יפתח היה גם לקצין בקרב וגם לראש בשלטון¹¹.

4. שמו"ב ב', ח'.

5. זהו פיר וורן ע"פ פירוש דעת מקרא לשמו"ב ה', ח'.

6. שמו"ב ה', ח'.

7. דה"א י"א, ו'.

8. במדבר ט"ז, י"ג.

9. שופטים י', י"ח.

10. שם י"א, ו'.

11. ביאור זה לזוויכוח שהתנהל בין שרי גלעד ליפתח שמעתי מאחי-מורי הרב מנשה וינר שליט"א.

וכך היה גם אצל יואב. דוד הציע שכובש ירושלים יהיה לשר הצבא וגם לראש הממשל. בפועל יואב כבר היה שר צבא, וכשכבש את ירושלים נתווספה לו רק מדרגת "לראש".

עליית בניהו בן יהוידע לגדולה

על בניהו בן יהוידע נאמר¹²: "והוא הכה את איש מצרי איש מראה וביד המצרי חנית וירד אליו בשבט ויגזול את החנית מיד המצרי ויהרגהו בחניתו".

מתי ארע מאורע זה? אין אנו מוצאים איזכור של מלחמה עם המצרים בימי דוד.

"איש מצרי" חוזר בתקופת דוד עוד פעם אחת, בזמן מלחמת צקלג המתוארת בשמואל א'¹³: דוד חוזר לצקלג לאחר שאכיש מלך גת משיבו מצבאו, ומוצא הוא כי העיר שרופה באש וכל אנשיהם נשבו. דוד שואל בה' האם לרדוף אחרי הגדוד ששבה את אנשי העיר, וה' מאשר לו את הצעד. גדוד זה היה גדוד עמלקי. מה היתה מטרתו? נאמר על גדוד זה: "וישבו את הנשים אשר בה מקטון ועד גדול לא המיתו איש וינהגו וילכו". מטרתם היתה למכור את השבויים לעבדים. עמלק פשטו בנגב, ונראה כי רצו להורידם למצרים, לבית העבדים¹⁴.

במרדף אחרי הגדוד, מצא חיל דוד איש מצרי על סף גויעה ברעב ובצמא כנאמר¹⁵: "וימצאו איש מצרי בשדה ויקחו אותו אל דוד ויתנו לו לחם ויאכל וישקהו מים. ויתנו לו פלח דבלה ושני צימוקים ויאכל ותשב רוחו אליו כי לא אכל לחם ולא שתי מים שלושה ימים ושלושה לילות. ויאמר לו דוד למי אתה ואי מזה אתה ויאמר **נער מצרי** אנכי עבד לאיש עמלקי ויעזבני אדוני כי חליתי היום שלושה".

מה ההבדל בין תיאור הנביא "איש מצרי" לתשובתו "נער מצרי"?

את הביטוי "איש מצרי" מוצאים אנו ביחס למשה רבנו בסיפור בנות יתרו לאביהן¹⁶:

ולכהן מדין שבע בנות ותצאנה ותדלנה ותמלאנה את הרהטים להשקות צאן אביהן. ויבואו הרועים ויגרשום ויקם משה ויושיען וישק את צאנם. ותבאנה אל רעואל אביהן ויאמר מדוע מהרתן בא היום. ותאמרן **איש מצרי** הצילנו מיד הרועים וגם דלה דלה לנו וישק את הצאן.

משה אשר גדל אצל בת פרעה ומתלבש כנסיך מצרי, נאלץ לברוח למדין ומתואר בתואר כבוד כאיש מצרי, שהרי כך היה נראה.

12. שמ"ב כ"ג, כ"א.

13. פרק ל'.

14. בשם הר' יעקב מדין שליט"א [בכך ביאר הר' מדין את תגובת הקב"ה לגעגועי בני"י למצרים מיד עם יציאתם משם, ע"י שיסוי עמלק בהם: "וילן העם על משה ויאמר למה זה העליתנו ממצרים... ויבוא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים". אם ברצונכם לחזור למצרים, חזרו לשם כעבדים כפי שהייתם קודם גאולתכם משם, וכיצד? - ע"י עמלק].

15. שמ"א ל', ו"א-ג.

16. שמות ב', ט"ז-י"ט.

התואר "איש" בתנ"ך הוא תואר של כבוד, כנאמר על המרגלים ששלח משה¹⁷: "כולם אנשים ראשי בני ישראל המה". מאידך, התואר "נער" הינו משרת, ככתוב¹⁸: "ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל". וכך תאר שר המשקים את יוסף¹⁹: "ושם איתנו נער עברי עבד לשר הטבחים". ופירש רש"י שם: "ארוזים הרשעים שאין טובתם שלמה, מזכירו בלשון בזיון - נער - שוטה ואין ראוי לגדולה"²⁰. אף ירמיהו בענותותו טען כי אינו ראוי לנבואה²¹: "הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי".

האדם שנמצא ע"י דוד ואנשיו הינו איש ולא נער, ע"פ תיאור הנביא. ניתן להבין שמצרי זה הגיע ממצרים כסוחר עבדים נכבד כדי לקנות עבדים מהעמלקים. בידעו שאם ידע דוד מי הוא, יהרג, טען כי הוא "נער מצרי עבד לאיש עמלקי". בטענה זו היה פן של אמת כי נראה שהעמלקים השתלטו על ממונו והפכוהו לעבד, ובהיותו בלתי מועיל, זרקוהו במדבר. על כן פחד מצרי זה שמא יוסגר אל אדונו העמלקי ושמה יגלה דוד את זהותו האמיתית ויהרגהו. ולכן כתנאי שיוריד את דוד אל הגדוד, דרש שתי שבועות מדוד²²: "ויאמר השבעה לי באלוקים אם תמיתני ואם תסגרני ביד אדוני ואורידך אל הגדוד הזה".

לאחר הפלת הגדוד העמלקי, חזר המצרי ומצא את כליו, וביניהם חנית. החנית משמשת ככלי הנשק של האנשים החשובים ובעלי המעמד, ולא של פשוטי הלוחמים. אנו רואים זאת במלחמת דוד וגלית. לגלית היו שלושה כלים, כדברי דוד²³: "אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון". מאידך, אמר הוא לעם: "וידעו כל הקהל הזה כי לא בחרב ובחנית יהושע ה'". לאן נעלמה הכידון?

אלא שהכידון אינו כלי לחימה אלא כלי סימון ע"י המצביא²⁴, כפי שהשתמש בו יהושע במלחמת העי²⁵: "ויט יהושע בכידון אשר בידו אל העיר והאורב קם מהרה ממקומו וירוצו כנטות ידו". על כן דיבר דוד רק על החרב והחנית.

לאחר שהפילו ע"י הקלע, הרג דוד את גלית בחרבו שלו, כנאמר²⁶: "וירץ דוד ויעמוד אל הפלישתים ויקח את חרבו וישלפה מתערה וימתתהו". חרב זו הגיעה אח"כ לדוד ע"י אחימלך הכהן²⁷: "ויאמר הכהן חרב גלית הפלישתית אשר הכית... אם אותה תקח לך...".

17. במדבר י"ג, ג'.

18. שמות ל"ג, י"א.

19. בראשית מ"א, י"ב.

20. ה"שפתי חכמים" שם מוסיף ש"נער" בגימטריה שווה "שוטה".

21. ירמיה א', ו'. אמנם במקור זה אין הכוונה למשרת אלא לאדם פשוט. אכן הפשטות המתבטאת במינוח זה הוא המכנה המשותף בכל המקומות הנ"ל.

22. שמו"א ל', ט"ו.

23. שמו"א י"ז, מ"ה.

24. כך מובן גם כן הסדר שבמשניות אשר במסכת כלים. בפרק י"א משנה ח' מופיעים בגדי לחימה: "קסדא טמאה ולחיים טהורים אם יש בהם בית קיבול מים טמאים. כל כלי המלחמה טמאים. הכידון הניקון והמגפיין והשריון טמאים". לעומת פרק י"ג משנה א' ששם מופיעים כלי הנשק: "הסייף והסכין והפגיון והרומח וכו'" ושם לא מופיע הכידון. אכן הרמב"ם בפירוש המשניות בפרק י"א פירש שכידון הינו "הרומח הקטן אשר ביד המלכים ברוב העתים".

25. יהושע ח', י"ח.

26. שמו"א י"ז, נ"א.

27. שמו"א כ"א, י'.

נראה כי החנית הגיעה אל שאול, שכן מוצאים אנו כי חנית היתה לשאול כנאמר²⁸: "ויהי ממחרת ותצלח רוח אלוקים רעה אל שאול ויתנבא בתוך הבית ודוד מנגן בידו כיום כיום ביום והחנית ביד שאול". החנית מופיעה פה בה' הידיעה. זו חנית גלית שנתווספה לו על החרב שכבר היתה בידו מתחילת מלכותו²⁹.

אמנם נאמר שדוד לקח את כליו של גלית כפי שכתוב³⁰: "ויקח דוד את ראש הפלישתי ויביאהו ירושלים ואת כליו שם באהלו". נראה שישב העניין הוא בכך שפסוק זה נעשה הרבה אחרי מות שאול. רק בכיבושה של ירושלים שעד אז היתה עיר יבוסית כפי שמופיע בספר שופטים³¹: "ויבוא עד נוכח יבוס היא ירושלים... ויאמר הנער לכה ונסורה אל עיר היבוסית הזאת... ויאמר... לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל". עד מותו היתה החנית אצל שאול.

אותו איש מצרי³² שמצאו דוד ואנשיו, יש לו גודל טבעי של איש ויש לו חנית. וכך מתאר ספר דברי הימים³³ את הריגת המצרי ע"י בניהו בן יהוידע: "והוא הכה את האיש המצרי, איש מידה באמה וביד המצרי חנית כמנור אורגים, (כפי שהיתה לגלית כנאמר³⁴ "ועץ חניתו כמנור אורגים") וירד אליו בשבט ויגזול את החנית מיד המצרי ויהרגהו בחניתו". בניהו נאלץ להרוג את המצרי לאחר שהתברר השקר שלו בדבר זהותו, ודוד היה מנוע מלהרגו כיון שנשבע לו.

כאן עלה בניהו בן יהוידע להיות לשר צבא, אך לא לראש כיואב, כנאמר³⁵: "יואב על הצבא... ובניהו בן יהוידע והכרתי והפלתיו" ואומר תרגום יונתן: "ממנא על קשתאי ועל קלעיא". הוא הראשון לכרתי ולפלתי אשר הם מיטב חיילי דוד³⁶, אך גם כאן עדיין אינו עליהם אלא ראשון להם.

עלייתו של בניהו נמשכת לאחר סיכול מרד שבע בן בכרי. שם נאמר³⁷: "ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתיו". פה כבר היה ממונה עליהם לא כראשון בין שווים, אלא בדרגה מטעם המלכות. ודבר מעניין שכאשר עלה בניהו לדרגה זו, ירד יואב ממצב של "יואב בן צרויה

28. שם י"ח, י'.

29. ראה שמ"א י"ג: "ולא נמצא חרב וחנית ביד כל העם אשר את שאול ואת יונתן, ותמצא לשאול וליונתן בג' - חרב לשאול וחנית ליהונתן.

30. שמ"א י"ז, כ"ד.

31. שופטים י"ט, י"ג-ב.

32. יצאתי כאן מנקודת הנחה כי הכתוב לא בא לסתום אלא לפרש. הביטוי החוזר 'איש מצרי' באותה תקופה מראה על קשר שבין המאורעות. התיאור בספר שמואל א' מתעלם ממימדיו של המצרי בשל המצב בו מצאו אותו. התיאור בדברי הימים המתייחס למימדיו בא לאחר ששבה נפשו אליו ולאחר גילוי התרמית כאשר נלחם בו בניהו. כמו כן יש להוסיף לעניין, כי בכל תקופת דוד לא מתוארת כל מלחמה נגד המצרים. אף בפרק פ"ג בתהילים בו מתוארים אויבי ישראל מאותה התקופה, בולט חוסר העם המצרי דבר המעיד על אי לחימה עמם בתקופה זו.

33. דה"א י"א, כ"ג.

34. שמ"א י"ז, ז'.

35. שמ"ב ח', ט"ז - י"ח.

36. פירושים נוספים למשמעות הביטויים "כרתי ופלתיו" מובאים בפירוש "דעת מקרא" על פסוק זה וראה שם בהערה 48.

37. שמ"ב כ', כ"ג.

על הצבא" כפי שמצאנו בפרק ח', למצב של "ויואב אל כל הצבא ישראל", בפרק כ'. פה חוזר יואב להיות שר אך לא ראש.

יש לציין כי משרת שר הצבא, משמעותה אינה רק ההנהגה הבטחונית במלכות, אלא שר הצבא הינו משנה למלך. ניתן לראות זאת במספר דוגמאות:

א. כשאבימלך כורת ברית עם אברהם, נאמר³⁸: "ויהי בעת ההיא ויאמר אבימלך ופיכל שר צבאו אל אברהם לאמור אלוקים אתך בכל אשר אתה עושה... ויכתרו ברית בבאר שבע ויקם אבימלך ופיכל שר צבאו וישבו אל ארץ פלישתים".

ב. אף בכריתת הברית עם יצחק בא המלך ומשנהו, הוא שר הצבא³⁹: "ואבימלך הלך אליו מגרר ואחוזת מרעהו ופיכל שר צבאו".

ג. אלישע הנביא שאל באמצעות נערו גיחזי את האשה השונמית במה יוכל לעזור לה, וכך אמר⁴⁰: "מה לעשות לך, היש לדבר לך אל המלך או אל שר הצבא".

ד. לאחר מות אלה בן בעשא מלך ישראל, התהלך העם בשאלה את מי להמליך, ובהתמודדות גבר עמרי שר הצבא על זמרי שר מחצית הרכב אשר הרג את אלה. שם נאמר⁴¹: "וישמע העם החונים לאמור קשר זמרי וגם הכה את המלך וימליכו כל ישראל את עמרי שר צבא על ישראל ביום ההוא במחנה". לפי דברינו היה הוא כבר במעמד חזק בתוך השלטון ולכן היה יכול לגבור בנקל.

יוצא מדברינו שלאחר סיכול מרד שבע בן בכרי, התקדם בניהו בן יהוידע בשלטון ומעמדו של יואב החל להדרדר. נקודת מפנה זו טומנת בחובה את השוני שבין יואב לבניהו.

עלית בניהו וירידת יואב ממשיכות במרד ובנסיון ההמלכה של אדוניה בן חגית. שם מחפש אדוניה את אלו שיעזבו את דוד⁴² ויהיו נאמנים לו, וכך נאמר⁴³: "ויהיו דבריו עם יואב בן צרויה ועם אביתר הכהן ויעזרו אחרי אדוניה. וצדוק הכהן ובניהו בן יהוידע ונתן הנביא ושמעי ורעי והגבורים אשר לדוד לא היו עם אדוניהו". כתוצאה מהמרד, ממליך דוד את שלמה עוד בחייו, ויואב מבין שמצבו מתערער⁴⁴: "והשמועה באה עד יואב כי יואב נטה אחרי אדוניה ואחרי אבשלום לא נטה וינס יואב אל אהל ה' ויחזק בקרנות המזבח".

דוד מצוה את שלמה לפני מותו⁴⁵: "וגם אתה ידעת את אשר עשה לי יואב בן צרויה אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל, לאבנר בן נר ולעמשא בן יתר ויהרגם וישם דמי מלחמה בשלום ויתן דמי מלחמה בחגורתו אשר במותניו ובנעלו אשר ברגליו, ועשית כחכמתך ולא תוריד שיבתו בשלום שאול".

38. בראשית כ"א, כ"ב.

39. שם כ"ו, כ"ו.

40. מל"ב ד', י"ג.

41. מל"א ט"ז, ט"ז.

42. אשר מינה את שלמה כיושב, וממילא ההולכים עם אדוניה עוזבים בכך את דוד. והעירני חברי עמוס כהן שאף אם נאמר שהם לא ידעו על כך, עדיין זו מרידה שכן זו המלכה בחיי המלך הקודם ללא אישור המלך.

43. מל"א א', ז'.

44. שם ב', כ"ח.

45. שם, ה'.

לאחר מות דוד, כשהרגיש יואב שכל משענו חרב והוא ברח לקרנות המזבח, שלח שלמה את בניהו במצות צוואת אביו להרוג את יואב, ולאחר מכן עלה בניהו לדרגת שר הצבא של שלמה.

יש לעיין בהקבלה שבין ירידת מעמדו של יואב לעליית מעמדו של בניהו בן יהוידע ומתוך כך לעמוד על משמעות הדברים.

נאמנותו של יואב לדוד

במלחמת איש בושת מלך ישראל ודוד מלך יהודה, עמד יואב לצד דוד כנגד אבנר אשר היה שר צבאו של איש בושת, כנאמר⁴⁶: "ואבנר בן נר שר צבא אשר לשאול לקח את איש בושת... וימליכהו..."⁴⁷, "ויואב בן צרויה ועבדי דוד יצאו...". במלחמה זו איבד יואב את אחיו עשהאל. לאחר מכן, כתוצאה מסכסוך בתוך ממלכתו של איש בושת, עבר אבנר לצדו של דוד ואף קיים את מבוקשו של דוד להביא לו את מיכל אשתו⁴⁷: "לא תראה את פני כי אם לפני הביאך את מיכל בת שאול". אבנר המשיך בפעילותו למשוך את העם לצד דוד⁴⁸: "ודבר אבנר היה עם זקני ישראל לאמור גם תמול גם שלשום הייתם מבקשים את דוד למלוך עליכם, ועתה עשו כי ה' אמר אל דוד לאמור ביד דוד עבדי הושיע את ישראל עמי מיד פלישתים ומיד כל אויביהם". ולבסוף כרת ברית עם דוד עוד בטרם חזרו יואב ואנשיו מן הקרבות. כשהגיע יואב ושמע על הנעשה, חרה לו מאוד. וכך מתאר הנביא: "ויואב וכל הצבא אשר אתו באו ויגידו ליואב לאמור בא אבנר בן נר אל המלך וישלחהו וילך בשלום. ויבוא יואב אל המלך ויאמר מה עשיתה הנה בא אבנר אליך למה זה שלחתו וילך הלך. ידעת את אבנר בן נר כי לפתותך בא ולדעת את מוצאך ואת מובאך ולדעת את כל אשר אתה עושה". לאחר דברי השכנוע המשיך יואב בפעולותיו נגד אבנר, כהמשך התיאור⁴⁹: "ויצא יואב מעם דוד וישלח מלאכים אחרי אבנר וישיבו אותו מבור הסירה ודוד לא ידע, וישב אבנר חברון ויטהו יואב אל תוך השער לדבר אתו בשלי ויכהו שם החומש וימת בדם עשהאל אחיו".

יתכן בהחלט שנאמנותו הקיצונית של יואב לדוד המתבטאת בדרך בה שמר עליו ולא האמין בבירתו של אבנר, אמינית היתה. אך השיפוט הנבואי גורס כי הגורם למעשהו היה גאולת הדם של עשהאל אחיו. אכן צורת הריגת אבנר מזכירה את הריגת עשהאל כנאמר⁵⁰: "ויכהו אבנר באחרי החנית אל החומש ותצא החנית מאחריו ויפול שם וימת תחתיו". ובסיכומה של פרשיה זו נאמר: "ויואב ואבישי אחיו הרגו לאבנר על אשר המית את עשהאל אחיהם בגבעון במלחמה". תגובתו של דוד היתה קללתו את יואב: "יחולו על ראש יואב ואל כל בית אביו ואל יכרת מבית יואב זב ומצורע ומחזיק בפלך ונופל בחרב וחסר

46. שמו"ב ב', ח'.

47. שם ג', י"ג.

48. שם, י"ז.

49. שם, כ"ו.

50. שם ב', כ"ג.

לחס". צרויה היתה אמם של יואב ואבישי, אך לא ברור אם היו שניהם מאותו בית אב⁵¹, וגם אם כן, הדגש הוא על יואב שערבב את כוונותיו להצלת דוד עם גאולת הדם.

נאמנותו של יואב לדוד היתה מוגבלת לסף הכבוד העצמי וכבוד המשפחה. ניתן לומר אף יותר מזאת, שנאמנותו של יואב לדוד נבעה מתוך כבוד המשפחה. יואב היה ממשפחתו של דוד, כפי שכתוב⁵²: "ועובד הוליד את ישי ואישי הוליד את בכורו את אליאב... דוד השביעי ואחיותיהם צרויה ואביגיל ובני צרויה אבישי ויואב ועשהאל שלושה". יוצא אם כן שיואב היה אחיינו של דוד.

מאידך, במלחמה בבני עמון נראה שכבודו של דוד היה חשוב ליואב יותר מכבודו העצמי, כפי שנאמר⁵³: "וישלח יואב מלאכים אל דוד ויאמר נלחמתי ברבה וגם לכדתי את עיר המים. ועתה אסוף את יתר העם וחנה על העיר ולכדה פן אלכוד אני את העיר ונקרא שמי עליה".

מהו, אם כן, הקו המנחה את יואב?

נראה כי יואב בן צרויה אכן חיפש את האמת ואת הדברים הנכונים שיש לעשותם. איש אמת היה יואב כהגדרת תז"ל⁵⁴: "ביתו של יואב מנוקה מגזל ועריות". אמנם יואב התבונן רק מתוך הראיה שלו והמניעים שלו. על כן בזמן שפעל דוד באופן שהיה נראה לו לנכון תמך הוא בדוד, ובזמן שדוד לא פעל נכון לטעמו זנח הוא את הציות לדוד ונשמע לעצמו. אדם כל כך עצמאי לא בכדי גר הוא בריחוק מאנשים אחרים - "ויקבר בביתו במדבר"⁵⁵.

בתחילה כאשר היה יואב רק בגדר "שר" ולא "ראש", כשכל כוחו היה כמפקד צבאי, לא היתה לו יכולת מלבד האפשרות לפעול ללא ידיעתו של דוד, כפי שעשה בהריגת אבנר או הבעת מורת רוחו כפי שראינו במפקד העם.

מפקד העם המתואר בשמו"ב⁵⁶, מוקדם מבחינה היסטורית מהמקום בו נכתב. הסיבה לכתיבתה בסוף הספר היא כהכנה לספר מלכים המכחה לבניין המקדש. ניתן לראות זאת ע"פ העובדה שבפרק זה הנביא המנבא הוא גד, שהוא מתקופת נדודיו של דוד כפי שמוזכר⁵⁷: "ויאמר גד הנביא אל דוד לא תשב במצודה...". לעומת זאת, בתקופה הטובה כשדוד השתקע בירושלים, החל לנבאותו נתן הנביא כמתואר⁵⁸: "ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מסביב מכל אויביו ויאמר המלך אל נתן הנביא...".

אם כן, בתקופה זו של המפקד מתואר יואב כ"שר החיל אשר איתו". אין הוא על הצבא ולא ראש, אלא שר חיל, המפקד הבכיר.

51. יחוס יואב בתנ"ך מופיע רק מצד אמו.

52. דה"א ב', י"ב-י"ז.

53. שמ"ב י"ב, כ"ז.

54. סנהדרין מ"ט ע"א.

55. מ"א ב', ל"ד.

56. שמ"ב כ"ד.

57. שמ"א כ"ב, ה'.

58. שמ"ב ז', א'.

כשיואב מקבל את הציווי למנות את העם, אומר הוא לדוד: "ויאמר יואב אל המלך ויוסף ה' אלוקיך אל העם כהם וכהם מאה פעמים ועיני אדוני המלך רואות ואדוני המלך למה חפץ בדבר הזה". על אף מחאתו נאמר: "ויחזק דבר המלך אל יואב ועל שרי החיל". כולם כחטיבה אחת כפופים למלך.

לאחר כיבושה של ירושלים ומינוי יואב לראש, מרגיש הוא אחריות על המלוכה הקרובה למשפחתו. עושה הוא מחד לכבוד המלך, כפי שראינו במלחמת עמון ומואב. אך אם ירגיש שהמלך טועה, יבוא ויתקן את המצב ביוזמתו וע"פ הבנתו הוא. כל זאת לאחר שניתנה לו האחריות בתוך מערכת השלטון - "יהי לראש ולשר". רק לאחר שנכנס למערכת השלטון יכול היה יואב לפעול לא רק מתוך המערכת הצבאית, אלא גם במערכות המלוכה על פי הבנתו.

מרד אבשלום

נקודת ציון ביחסי הנאמנות בין דוד ליואב היתה מרד אבשלום. במלחמה שבין צבא דוד לצבא אבשלום פקד דוד על חייליו ביחס לאבשלום⁵⁹: "ויצו המלך את יואב ואת אבישי ואת איתי לאמר לאט לי לנער לאבשלום וכל העם שמעו בצוות המלך את כל השרים על דבר אבשלום". אעפ"כ, כשנלכד אבשלום תחת האלה נאמר: "וירא איש אחד ויגד ליואב ויאמר הנה ראיתי את אבשלום תלוי באלה ויאמר יואב לאיש המגיד לו והנה ראית ומדוע לא הכיתו שם ארצה ועלי לתת לך עשרה כסף וחגורה אחת". יואב הנאמן לדוד מערער פה על הצורך להשמע לפקודתו מתוך הבנה שונה בעניין. עד כדי כך מרחיק יואב לכת ופוגע בעצמו באבשלום, כנאמר: "ויקח שלושה שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום עודנו חי בלב האלה ויסובו עשרה נערים נושאי כלי יואב ויכו את אבשלום וימיתוהו". חיילי דוד קיימו את הפקודה ולא הרגו את אבשלום. אף נערים אלו לא הכוהו אלא לאתר שראו את יואב עושה זאת, ויתכן שהבינו ע"י כך שיש אישור מדוד לעשות זאת. נערים אלו נושאי כלי יואב בן צרויה נאמנים לדוד היו. בין רשימת גיבוריו של דוד נאמר⁶⁰: "נחרי הבארותי נושא כלי יואב בן צרויה". על כן לא יזמו מעשה לפני יואב שכן מגיבורי דוד היו וסרו למשמעתו. אמנם ליואב המטרה היתה להעמיד את מלוכה דוד, אף אם באופן מנוגד לרצונו. יואב יודע כי לא היה דבר הריגת אבשלום לרצון לפני דוד ועל כן אמר כי "לא איש בשורה אתה היום הזה ובשרת ביום אחר והיום הזה לא תבשר כי על כן [כן קרי ולא כתיב] בן המלך מת". אעפ"כ פועל כך יואב, במחשבה שזו דרך האמת. וכך הוא אומר לדוד⁶¹: "כי ידעתי כי לו אבשלום חי וכולנו היום מתים כי אז ישר בעיניך".

59. שם י"ח, ה'.

60. שם כ"ג, ל"ז.

61. שם י"ט, ז'.

הריגת עמשא

במרד אבשלום ממונה עמשא לתפקיד שר הצבא תחת יואב, ככתוב⁶²: "ואת עמשא שם אבשלום תחת יואב על הצבא ועמשא בן איש ושמו יתרא הישראלי אשר בא אל אביגיל בת נחש אחות צרויה אם יואב". עמשא אף הוא אחיינו של דוד ובן דודו של יואב, לכאורה כהמשך הקשר לדוד. אך תיאור השושלת מראה לנו כי לא כך הדבר. בעוד יואב, כל קישורו המשפחתי בכתובים הוא מצד אמו צרויה המקשרת אותו לדוד מצד היותה אחותו, אצל עמשא יחוסו הוא ליתר הישראלי - ממשפחה אחרת, ולכאורה רק "טכנית" יש לו אמא - אביגיל - "אשר בא אל אביגיל בת נחש". עמשא מנותק נפשית ממשפחת דוד. בן דודו של עמשא, הלא הוא אבשלום, שאף הוא מתנתק מדוד, מוצא בו בן ברית כנגד דוד במרדו. כתום המרד, לאחר שהרג יואב את אבשלום בניגוד להוראה המפורשת של דוד, רצה דוד שהחיבור אליו יבוא גם מצד ההבנה הנפשית שרוצים הם ברצון דוד ובהצלחתו הוא ולא רק שקרוביו יתמכו בו מצד אהבתם את עצמם כפי שקרה בסוף מרד אבשלום.

דוד קורא לשבט יהודה הקרובים לו, וטוען כי אוהב הוא להם⁶³: "אחי אתם, עצמי ובשרי אתם". באותה לשון הוא מנסה לקרב את עמשא אחיינו, ובכך להוריד את המתחים בעם לאחר מלחמת האחים⁶⁴: "ולעמשא תאמרו הלא עצמי ובשרי אתה, כה יעשה לי אלוקים וכה יוסיף אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב". יואב, בניגוד לקשר האישי אותו מנסה דוד ליצור, נתפש כאוהב את דוד מצד אינטרס אישי ומשפחתי שלו עצמו.

נסיונות דוד לאחות את הקרעים בעם לא הצליחו בפעם אחת, ואת כעס בני בנימין מנסה לנצל שבע בן בכרי, ומורד שוב בדוד⁶⁵. דוד שולח את שר צבאו עמשא להביא לו את אנשי יהודה הנאמנים לו, והנה עמשא מתעכב. דוד נאלץ לשלוח את הקרובים לו טכנית - יואב ואבישי - להזעיק עזרה כנגד שבע בן בכרי, לפני שיתפוש תאוצה במרדו. אל המרדף אחרי שבע בן בכרי יצא צבא דוד כקבוצות קבוצות. וכך מתאר לנו הנביא: "ויצאו אחריו אנשי יואב והכרתי והפלתי וכל הגיבורים". פה הצבא נקרא "אנשי יואב" ולא "אנשי דוד", ומאידך, לתואר זה לא נצטרפו הכרתי והפלתי וכל הגיבורים. הגיבורים היו האנשים הפרטיים ללא המשרות הממשלתיות, שהיו נאמנים לדוד⁶⁶, והכרתי והפלתי היו הקלעים והקשתים - מעין חטיבה עילית של דוד.

במרדף זה פגש יואב בעמשא, ומתוך קנאה לדוד - הרגו, בחשבו שעמשא התעכב בשל היותו שותף למרד, כפי שהיה במרד הקודם, ולכן גם כעס יואב שוב על תמימותו של דוד, שסמך על עמשא. הטיעון של יואב היה ענייני, אך לא בכדי דוד אוהב המשפחה והמנסה לאחדה, סבר כי נאמן הוא, ויואב הסיק מסקנה הפוכה. דוד, אוהב העם והמשפחה, מנסה לאחד את המשפחה על מנת לאחד את העם. יואב, שדאג להמשך שלטון המשפחה, זנח את

62. שם י"ז, כ"ה.

63. שם י"ט, י"ג.

64. שם, י"ד.

65. כמתואר שם בפרק כ'.

66. המתוארים בשם בפרק כ"ג.

עמשא לאחר בגידתו במשפחה, אף במחיר הניתוק בעם. בגידת עמשא במשפחה היא שהעבירה את דעת יואב, כך הבין דוד, ומסר זאת בצוואתו לשלמה. וכך אמר בה⁶⁷: "וגם אתה ידעת את אשר עשה לי יואב בן צרויה אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל לאבנר בן נר ולעמשא בן יתר ויהרגם וישם דמי מלחמה בשלום" - דוד הבין כי עמשא היה בשלום עמו ולא מרד, ועל כך דן את יואב⁶⁸: "ולא תוריד שיבתו בשלום שאול".

אחרי סיכול המרד נאמר⁶⁹: "ויואב שב ירושלים אל המלך". נראה כי טכנית שב אל המלך ולא למשרתו. יואב שב לירושלים, ששם היה המלך. זאת רואים מרשימת האנשים המופיעים ופועלים במלכות דוד, הבאה מיד לאחר מכן. וכך נאמר: "ויואב אל כל הצבא ישראל ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי ואדורם על המס". הממונים הם על הדבר בו הם עוסקים. יואב עסק בצבא אך לא נהיה שוב לשר צבאו של דוד, אלא חזר להיות רק המפקד הצבאי אשר נותן את ההוראות הטכניות כיצד לפעול ולא את ההוראות הממשלתיות מה לפעול. לעומת זאת, בניהו בן יהוידע, אשר בפרק ח' היה עם הכרתי והפלתי, מוזכר כאן בראש הנאמנים לדוד בצורה המוחלטת מתקופת מרד אבשלום. בניהו מתמנה להיות על הכרתי והפלתי. אף ברשימת גבורי דוד⁷⁰ מופיע בניהו בראש הגבורים אשר לא היתה להם משרה "מן השלושים נכבד ואל השלושה לא בא" אשר אף הם לא נקראו במרד "אנשי יואב". לא בכדי קידם אותו דוד במעלה כפי שנאמר בהמשך הפסוק "וישימהו דוד אל משמעתו"⁷¹.

האשה התקועית

אהבת המשפחה היתה אבן הבוחן ביחסי יואב ודוד.

לאחר שהרג אבשלום את אמנון, ברח אל מלך גשור, ככתוב⁷²: "ואבשלום ברח וילך אל תלמי בן עמיהוד מלך גשור". בכך הפנה אבשלום עורף למשפחת דוד אביו ופנה למשפחתו האחרת. משפחתו של דוד מתוארת לפי נשותיו. על בנו השלישי נאמר⁷³: "והשלישי אבשלום בן מעכה בת תלמי מלך גשור".

יואב רואה את לבו של דוד נקרע, ומשדל את דוד לתת לאבשלום יחס כאב אל בנו ולא כמלך. הדבר נעשה באמצעות האשה התקועית המבהירה במשל לדוד כי יש לו לרחם על בנו. יואב במחווה זו התעלה והבין ללבו של דוד. דוד שראה זאת, ציית ליואב כמתואר בפסוק⁷⁴: "ויואמר המלך אל יואב הנה נא עשיתי את הדבר הזה ולך השב את הנער את אבשלום". יואב במציאות זו פנה לדוד "ויפול אל פניו ארצה וישתחו ויברך את המלך

67. מל"א ב', ה'.

68. שם, ו'.

69. שמ"ב כ', כ"ב.

70. שם כ"ג, כ"ג.

71. ראה שם בפירוש הרד"ק.

72. שמ"ב י"ג, ל"ז.

73. שם ג', ג'.

74. שם י"ד, כ"א.

ויאמר יואב היום ידע עבדך כי מצאתי חן בעיניך אדוני המלך אשר עשה המלך את דבר עבדך".

משפט זה של יואב, המכנה עצמו כעבד דוד, בא כהרגעה למלכותו של דוד לאחר תקופה שבה היתה תחושה שכביכול יואב הוא סמכות שלטונית עצמית תחת דוד. תחושה זו מוצאים אנו בדברי אוריה החיתי לדוד⁷⁵: "ויאמר אוריה אל דוד הארון וישראל ויהודה יושבים בסוכות ואדוני יואב ועבדי אדוני על פני השדה חונים". תחושה זו, שהתבטאה בדברי אוריה, מערערת את יציבות מערכת השלטון של דוד. חז"ל מתארים את אוריה בשל דבריו אלו כמורד במלכות, וכך אומרת הגמרא⁷⁶: "מה חרב בני עמון אי אתה נענש עליו, אף אוריה החיתי אי אתה נענש עליו, מאי טעמא, מורד במלכות הוה דאמר ליה 'ואדוני יואב ועבדי אדוני על פני השדה חונים'".

בשלב זה בא יואב הדואג למלכות דוד, ומייצבה בכך שאומר הוא לדוד כי הוא עבדו. דוד שמח ומתרגש מדברי יואב אלו, ואולי בשל כך לא הבחין בעובדה שיתכן שדברי יואב לא באו מתוך הבנת לב דוד והשתתפות בצערו, אלא מתוך דאגה לשלטון המשפחה.

אבשלום, שהתנכר למשפחה, הוחזר ע"י יואב אך לא זכה לראות את פני דוד על פי ציווי של דוד. כאמצעי זירוז ליואב, שורף אבשלום את שדותיו של יואב, בידעה כי יואב הדואג לכבוד המשפחה, יראה את הבגידה במשפחה ויכריח את דוד לקרבו, אף ללא רצונו, כדי לאחות את קרעי המשפחה. סמיכות הפרשיה של שריפת השדה למרד אבשלום בתחילת פרק ט"ו, יכולה להעיד כי שנאתו של יואב לאבשלום היא שהעבירה את דעתו כיצד להיות נאמן לדוד. כאן נראה כי הנביא רמז לנו בסמיכות הפרשיות כי לא הנאמנות לדוד היא שהניעה את יואב אלא שיקול אינטרסנטי. בניגוד לשיתוף אינטרסנטי זה של יואב עם דוד במרד אבשלום, באים הכרתי והפלתי עם דוד הבורח מתוך נאמנות ללא סייג, יחד עם כל הנאמנים לדוד ללא כל מטרות רווח, כפי שמתאר הנביא⁷⁷: "וכל עבדיו עוברים על ידו וכל הכרתי וכל הפלתי וכל הגתים שש מאות איש אשר באו ברגלו מגת עוברים על פני המלך".

במרד אדוניהו בן חגית כאשר האינטרס של יואב להעמיד את מלכות דוד כבר לא קיים, שכן דוד עומד לפני מותו, וכמו כן אין שנאה לאדוניהו כלאבשלום - במקרה זה מצטרף יואב למרד. השיקול של יואב בשתי המרידות היה זהה, ולא הנאמנות המוחלטת לדוד היא שהטתה את הכף, כפי שמתאר הפסוק⁷⁸: "והשמועה באה עד יואב כי יואב נטה אחרי אדוניהו ואחרי אבשלום לא נטה". על אף בריחתו עם דוד, פוחד הוא משלמה ולא נותן לו הדבר מבטח מפניו, שכן ההשוואה בין החלטותיו בולטת בפסוק, וכך מסרו לנו חז"ל⁷⁹: "והשמועה באה עד יואב כי יואב נטה אחרי אדוניהו ואחרי אבשלום לא נטה. מאי לא נטה, אמר רב יהודה שביקש לנטות ולא נטה. ומאי טעמא לא נטה, אמר רבי אליעזר עדיין לחלוחית של דוד קיימת [רש"י: גבורתו של דוד]". עצם בריחת יואב משלמה מורה היא לנו

75. שם י"א, י"א.

76. שבת נ"ו ע"א.

77. שמ"ב ט"ו, י"ח.

78. מ"א ב', כ"ח.

79. סנהדרין מ"ט ע"א.

כי ידע יואב שהליכתו עם אדוניהו מסגירה היא את מניעיו בתקופת מרד אבשלום, אשר היו לחפש את טובת "מלכות המשפחה". כיון שכבר אז התנהגותו של דוד במלכות לא מצאה תן בעיניו אזי מאז תר יואב אחרי יורש מתאים לדוד שיציל את מלכות המשפחה.

הריגת אדום בידי יואב

על מלחמת דוד באדום נאמר⁸⁰: "ויהי בהיות דוד את אדום בעלות יואב שר הצבא לקבר את החללים ויך כל זכר באדום". מה פשר ההשמדה הטוטלית של כל זכר באדום, שלשם כך ישב שם יואב ששה חודשים?

בשמואל ב'⁸¹ נאמר כי דוד שם באדום נציבים, נלחם בהם והפכם לעבדים. מדוע אם כן הרג יואב את כל הזכרים, והלא יכלו אלו להיות עבדים? אף מוזרה הריגתם לאחר שנצטוויו⁸² "לא תתעב אדומי כי אחיך הוא"⁸³. על כן הבינו חז"ל כי יואב לחם בעמלק שהיה מיוצאי אדום⁸⁴ "כי אתא (=כשבא יואב) לקמיה דדוד אמר ליה מאי טעמא עבדת הכי? אמר ליה דכתיב 'תמחה את זכר עמלקי' ". עובדה זו שעמלק היה מיוצאי אדום, מוצאים אנו בספר בראשית ושם נאמר⁸⁵: "ואלה תולדות עשו הוא אדום... ותמנע היתה פילגש לאליפז בן עשו ותלד לאליפז את עמלק". דוד לקח עבדים מאדום במלחמתו איתם, ויואב לחם במלחמה אחרת בעמלק.

חוזרת אם כן השאלה, מדוע נקרא עמלק אדום, ומדוע הרג יואב רק את הזכרים ולא את הנקבות, הרי נצטוויו⁸⁶ "תמחה את זכר עמלק מתחת השמים"?

חז"ל דרשו את הפרשיה הזו ואמרו⁸⁷: "דכתיב 'כי ששת חדשים ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום' כי אתא לקמיה דדוד אמר ליה מאי טעמיה עבדת הכי אמר ליה דכתיב תמחה את זכר עמלק [זכר בסמיכות] אמר ליה והא אנן זכר קרינן [את זכרונם בעולם] אמר ליה אנא זכר אקריון".

יואב לוחם בעמלק, טועה והורג רק את הזכרים. כיצד יכולה לקרות טעות כזו?

קשה לומר שבמלכות דוד לא ידעו היטב את גדרי המלחמה בעמלק. כולם ידעו שם, כי שאול הורד ממלכותו על אשר לא הרג את כל עמלק כפי שנאמר לו⁸⁸: "ויקרע ה' את הממלכה מידך ויתנה לרעך לדוד, כאשר לא שמעת בקול ה' ולא עשית חרון אפו בעמלק". בזמן ששאול שומע זאת בבית בעלת האוב, דוד לוחם בעמלק כפי שנאמר⁸⁹: "ויכס דוד

80. מל"א י"א, ט"ו.

81. שמ"ב ח'.

82. דברים כ"ג, ח'.

83. מוסר הנביאים מל"א י"א אות ט'.

84. ב"ב כ"א ע"א.

85. בראשית ל"ו, א'-ל"ב.

86. דברים כ"ה, י"ט.

87. ב"ב כ"א ע"א.

88. שמ"א כ"ח, י"ז.

89. שם ל', י"ז.

מהנשף ועד הערב למחרתם ולא נמלט מהם איש כי אם ארבע מאות איש נער אשר רכבו על הגמלים וינוסו". אם כן, תמוה טעמו של יואב כיצד לא ידע הלכה זו!

בגמרא הנזכרת לעיל הוסבר כי רבו של יואב לא דייק במילותיו כשלימד את יואב בהיותו צעיר. טעות זו לוותה אותו עד גיל מבוגר. קשה להבין את הגמרא כפשוטה, שכן האם כל חייו לא נתוודע להסטוריה של מלחמות עמלק, ובמיוחד ביחס למלכויות שאול ודוד? הלימוד בילדות הנו לימוד ללא סברא, אך עם זכרון טוב ביותר, כדברי חז"ל⁹⁰: "אלישע בן אבויה אומר הלומד ילד למה הוא דומה? לדיו כתובה על נייר חדש. והלומד זקן למה הוא דומה? לדיו כתובה על נייר מחוק. רבי יוסי בר יהודה איש כפר הבבלי אומר הלומד מן הקטנים למה הוא דומה? לאוכל ענבים כהות ושותה יין מגיתו, והלומד מן הזקנים למה הוא דומה? לאוכל ענבים בשולות ושותה יין ישן".

יואב ממשיך עם האינסטינקט שלו - זכר - ולא מתקנו לזכר. מהו ההבדל המהותי בין הריגת כל עמלק לבין הריגת זכרי עמלק בלבד? נראה כי ההבדל הוא בין מלחמת מצוה שבה הורגים את היישות העמלקית לבין מלחמה צבאית בה יש לפגוע בכח הצבאי - הזכרים. יואב, שלא עניין אותו יתר על המידה הציווי של דוד אלא מטעם העמדת המלכות, הכה בכח הצבאי, ותירוצו היה שכן למד מקטנותו אצל רבו.

נאמנותם של יואב ובניהו להלכה

ביטויים דומים מצאנו בחז"ל ביחס ליואב ולבניהו בקישורם אל עולם ההלכה: על יואב נאמר⁹¹: "את מוצא שיואב היה ראש הסנהדרין, שנאמר 'אלה שמות הגיבורים אשר לדוד יושב בשבת תחכמוני' זה יואב". ומאידך אצל בניהו נאמר⁹²: "בניהו בן יהוידע זה סנהדרין" ופירש רש"י: "שהיה אב בית דין".

אמנם נראה כי הדמיון ביניהם בתחום זה הינו בעיקר בתחום הידיעות, אך היישום של הידע היה שונה לחלוטין.

כפי שראינו, יואב קיים את מלחמת עמלק לפי גישתו ויישב את מעשיו עם ההלכה בתירוצים קלושים. נראה כי בגישתו לעשות כרצונו נוקט יואב ביחס להלכה כמו ביחס אל דוד. הוא השתמש בפלפולים כדי ליישב את מעשיו, וכך מתארת לנו הגמרא⁹³ את תשובותיו לטענות שלמה בהקריאו עליו את צוואת דוד. בצוואתו כתב דוד ביחס ליואב בן צרויה⁹⁴: "וגם אתה ידעת את אשר עשה לי יואב בן צרויה אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל לאבנר בן נר ולעמשא בן יתר ויהרגם וישם דמי מלחמה בשלום ויתן דמי מלחמה

90. אבות פ"ד מ"ב.

91. תנחומא דברים, ג'.

92. ברכות ד' ע"א.

93. סנהדרין דף מ"ט ע"א.

94. מל"א ב', ה'.

בחגורתו אשר במותניו ובנעלו אשר ברגליו ועשית כחכמתך ולא תוריד שיבתו בשלום שאולי". דוד טוען כי הריגת אבנר ועמשא היתה לשוא, וכי בשלום הם באו, בעוד יואב נהג עמהם כבמלחמה. אמנם ניתן לומר כי שיקוליו של יואב היו הגיוניים, אך אם כך מדוע חרף דוד את דינו בצורה כה קיצונית - אם מדובר פה סך הכל בשיקול דעת מוטעה? הגמרא הנ"ל מתארת לנו את הדיון בין שלמה ליואב⁹⁵:

אתיוה ליואב דיניה. אמר ליה: מאי טעמא קטלתיה לאבנר? אמר להו: גואל הדם דעשהאל הואי. עשהאל רודף היה? אמר להו: היה לו להצילו באחד מאבריו אמר ליה לא יכול היה אמר להו: השתא בדופן חמישית כיון ליה דכתיב ויכהו אבנר באחרי החנית אל החומשי' ואמר רבי יוחנן 'בדופן חמישית במקום שמרה וכבד תלויין בו', באחד מאבריו לא יכול ליה? אמר ליה: ניזיל אבנר מאי טעמא קטלתיה לעמשא? אמר להו: עמשא מורד במלכות הוה דכתיב ויאמר המלך לעמשא הזעק לי את איש יהודה שלושת ימים וגו' וילך עמשא להזעיק את יהודה וגו'. אמר ליה: עמשא אכין ורקין דרש. אשכחינהו דפתיח להו במסכתא אמר כתיב 'כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע את דבריך לכל אשר תצוונו יומתי' יכול אפילו לדברי תורה תלמוד לומר 'רק חזק ואמץ'. אלא ההוא גברא מורד במלכות הוה דכתיב 'יהשמועה באה עד יואב כי יואב נטה אחרי אדוניה ואחרי אבשלום לא נטה' מאי לא נטה אמר רב יהודה שביקש לנטות ולא נטה.

תרגום: הביאוהו את יואב לפני שלמה, שפטו. אמר לו: מדוע הרגת את אבנר? אמר יואב לשלמה: הייתי גואל הדם של אחי עשהאל. אמר שלמה ליואב: והלא עשהאל היה חייב מיתה שהרי רדף אחרי אבנר להרגו ואם כן, לא היית צריך לגאול את דמו כבדין רצח. ענה יואב לשלמה שאבנר כן רוצח היה שכן בשביל למנוע את הרדיפה יכול היה לפצוע את עשהאל באחד מאבריו ולא להרגו. ובגמרא⁹⁶ נאמר: "רבי יונתן בן שאול אומר רודף שהיה רודף אחר חבירו להרגו ויכול להצילו באחד מאבריו ולא הציל (אלא בנפשו) - רש"י (שם) נהרג עליו". ענה שלמה ליואב שלא היה יכול אבנר רק לפצוע שכן עשהאל רץ ולא היתה לו ברירה אלא להרגו. ענה לו יואב אם במקום כ"כ פגיע הצליח אבנר לפגוע באופן מדוייק כ"כ, ודאי שיכול היה לפצוע אלא שלא רצה ועל כן חייב מיתה ואני גאלתי את הדם. ענה שלמה נעזב את אבנר שיש לך תשובות על מעשיך לגביו, מדוע הרגת את עמשא? ענה יואב: הרגתי את עמשא שכן הלך להזעיק את יהודה לתמוך בדוד במרד שבע בן בכרי והוא אחר ולא הזעיקם ועל כן שותף היה במרד ודינו כמורד במלכות שחייב מיתה⁹⁷. אמר שלמה ליואב שעמשא לא הזעיק את יהודה שכן מצאם לומדים תורה ולא רצה להפריעם, שכן מצייתים למלך כל עוד הדבר לא בא על חשבון מצוה ופה כדי להזעיקם היה צריך לבטל תורה.

95. הגמ' מובאת לפי גרסת הב"ח.

96. סנהדרין ע"ד ע"א.

97. כפי שלמד הרמב"ם מגמרא זו ופסק בהלכות מלכים פ"ג ה"ח ש'כל המורד במלך ישראל יש למלך רשות להרגו'.

גמרא זו מעלה מספר תמיהות:

א. מדוע בדין אבנר מחפש שלמה להפיל את יואב עד שנסתתמו טענות שלמה, והלא בדיני נפשות מנסים אנו להטות לזכות ולא לחובה?⁹⁸ (ואם נאמר ששלמה היה מעונין להורגו לפי ציוויו של דוד, לשם מה ההצגה שכביכול ישנו פה משפט אמת?)

ב. לא מובן מהו לימוד התורה אותו למדו כל המיועדים לעזור לדוד? היכן הדבר מצוי בפסוקים? וכי בשביל לימוד תורה לא יבואו חילותיו ויצילו את דוד? והלא הלכה פסוקה היא⁹⁹ "שאין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש חוץ מע"ז וגילוי עריות ושפיכות דמים".

ג. עוד יש להבין, מה רצה שלמה להוכיח ממרד אבשלום, הרי פסק את דינו על שותפותו במרד אדוניה?¹⁰⁰

ד. יש לברר מדוע לא דן שלמה את יואב ישירות על ההשתתפות במרד אדוניה (אשר לכאורה ע"פ הגמ' על כך נידון לבסוף), ומנסה לדונו על הריגת אבנר ועמשא?

ה. דבר נוסף המעלה תמיהה הוא מדוע לאחר ששלמה הוכיח כי הריגת עמשא היתה לשוא, דנו כדין מורד במלכות ולא כרוצח?

ו. כל הדיון עצמו מוזר, והלא דוד גזר את דינו על הריגת אבנר ועמשא, אי"כ מדוע הרגו אותו לבסוף על דין מרידה במלכות? וכן כל הדיון עצמו מיותר, שהרי כבר גזר דוד את דינו, ומדוע שוב דנו שלמה?

נראה בביאור הגמרא, כי דוד אמר לשלמה שיואב טוען שההריגה היתה במלחמה, אך האמת היא כי הם היו בשלום ועל שלמה להוכיח זאת¹⁰⁰ "ועשית כחכמתך ולא תוריד שיבתו בשלום שאול". דוד משוכנע שהאינטרס של יואב היה "חגורתו אשר במתניו ונעלו אשר ברגליו". מה פירוש ביטוי זה?

במרד אבשלום כאשר איש אחד סיפר ליואב כי ראה את אבשלום תלוי באלה ולא הרגו, אמר לו יואב¹⁰¹: "ומדוע לא הכיתו שם ארצה ועלי לתת לך עשרה כסף וחגורה אחת" - החגורה שהציע יואב היתה משרה שמתבטאת בבגד החגורה, המסמלת משרה צבאית¹⁰². אכן כך הורונו תז"ל¹⁰³: "כי אסר המיינייה [=כשחוגר חגורתו]¹⁰⁴ לימא [=יאמר] ברוך אזור ישראל בגבורה". אף הנעל הינה חלק מהגדרת הלוחם כתיאור הנביא על צבא אשור¹⁰⁵: "ולא נפתח אזור חלציו (=חגורה) ולא נתק שרוך נעליו". הנעל שם מבטאת את מהירות הלוחם והחגורה אשר אליה מוצמדת החרב - את כח הלוחם.

98. ראה משנה סנהדרין ל"ב ע"א וברש"י במכות ו' ע"א "בדיני נפשות דכתיב והצילו העדה ומהדינן אזכותא".

99. יומא פ"ב ע"א.

100. מ"א ב', ו'.

101. שמ"ב י"ח, י"א.

102. כפי שמצאנו אצל ישבי בן הרפה שנאמר עליו: "והוא חגור חדשה" (שמ"ב כ"א). ועיין שם בפרשנים, שראה ישבי צורך ביום עלייתו לדרגת לוחם להראות את גבורתו ולהוכיח שמגיעה לו משרתו החדשה. ועיין עוד בשמ"א י"ח, ד'.

103. ברכות ס' ע"ב.

104. כפירוש רש"י שם ופסיקת הרמב"ם בהלכות תפילה פ"ז ה"ו. אמנם להבנת הראב"ד (ראה בית יוסף או"ח סימן מ"ו), מדובר על המכנסיים וכן פסק הרמ"א שם.

105. ישעיה ה', כ"ז.

כתוצאה מכך היו הריגות אבנר ועמשא, שכן יואב חשש שהם יקחו לו את המשרה של שר הצבא. שלמה מנסה להראות ליואב על מה דנו דוד להריגה, אולם יואב מנסה להתכחש למטרה האמיתית של ההריגה, ומשנס את כוחו בהלכה להוכיח את חפותו. שלמה מנסה למצוא בקיעים במערך ההגנה ההלכתי אותו מקים יואב, אך ללא הצלחה. מה שמצליח שלמה להוכיח כי ההלכה לא היוותה פה את השיקול המכריע. כשהגיע שלמה לדיון על עמשא, אמר ליואב: מניין לך כי מטרתו היתה למרוד? שמא לא הצליח לגייס את הצבא במהירות? הלוחמים, שלא ידעו שהיתה מרידה, התעסקו בשלהם - "לימוד תורה" - כהגדרת חז"ל. עמשא, שלא ידע את סיבת הגיוס (האמרה "עתה ירע לנו שבע בן בכרי" נאמרה לאחר שיצא עמשא), ראה אותם בשלהם ולא רצה להפריעם בהבנה שאילו ידע דוד שעכשו הם לומדים בוודאי לא היה מזעיקם (יתכן שעמשא חשב שדוד מזעיקם לטקס ניצחון לאחר מרד אבשלום, והבין שאין להם מחוייבות לשמוע למלך באם נגרם מכך ביטול תורה).

לאחר שהפיל שלמה את המערך ההגנתי של ההלכה שבנה יואב, הוכיח ליואב שההריגה לא היתה לשם שמים. אם כן, מתברר כי השיקול שגרם לו להצטרף למרד אדוניה - שלחלוחיתו של דוד כבר לא קיימת - היה כבר מזמן מרד אבשלום.

כל נאמנותו של יואב לדוד היתה נאמנות לעצמו או למשפחתו, ועל כן התירוצים שאמר לדוד שלא להאמין לאבנר, בשקר ובתרמית יסודם. כעדות הנבואית, שהרגו כי שנא אותו, ובהחלט ניתן לומר שלשנאה אישית זו נצטרף הפן של הקנאה והתחרות ביחס לתפקיד שר הצבא. כך גם הריגתו של עמשא התבררה שבאה מאותו מניע, ואת זה נצטווה שלמה ע"י דוד להוציא לאור. שלמה דן אותו על מרידה במלכות אשר היתה בזמן אדוניה, אך ברר כי כבר בזמן אבשלום היתה מרידה של יואב, וזהו בדיוק הציווי של דוד להרגו.

אף הנאמנות של יואב לדוד במלחמה עם בני עמון היתה לצורך מלכות המשפחה. בזמן שדוד היה הנציג היחיד של המשפחה למלכות חיזק אותו יואב. ברגע שדוד כבר אינו הנציג היחיד של המשפחה וכך כבר 'סרה לחלוחיתו' פגה נאמנות יואב.

על רקע המרידה במלכות מתגלה שרציחת אבנר ועמשא היו מקרי רצח גרידא. אם כן, נאמנותו של יואב להלכה היתה לצורך עצמו. כל פלפוליו היו חיצוניים לו בלי הרגשת מחוייבות לחוקי ההלכה, אלא ניצלם לאשר את מאווי. אם כן יואב נהרג בדין רוצח אשר התברר ע"י המרידה במלכות כפי שיבואר להלן. עצם המצאותו של שיקול "האם יש עוד טעם לחזק את דוד או שמא כבר סרה 'לחלוחיתו' ועקב כך לא לסור למשמעתו" - זוהי המרידה. נאמנות יואב במרד אבשלום לדוד, נבעה מההבנה כי דוד יחזור לשלוט, ואם כן תמיכה בו זו טובתו האישית והמשפחתית, ורק עקב כך תמך בו ולא מאהבת דוד. יתירה מזו, ניתן לומר כי שריפת שדה יואב ע"י עבדי אבשלום¹⁰⁶ גרמה ליואב לשנוא את אבשלום ולבכר את הצלחת דוד. העברת המסר של אבשלום לדוד ע"י יואב, שרוצה הוא לראות את

פניו, נעשתה כהמשך פעילות יואב בשיקום מלכות המשפחה, כפי שפעל ע"י האשה התקועית ולא מאהבת אבשלום ודוד.

שונה בתכלית מיואב בן צרויה, היה בניהו בן יהוידע, על רקע זה.

כאשר נשלח בניהו בן יהוידע להרוג את יואב בן צרויה בהוראתו המפורשת של שלמה, ברור היה לכולם מי יהיה המחליף. בניהו בן יהוידע, גיבור דוד שהיה לראש הגבורים ונתמנה ע"י דוד להיות על הכרתי ועל הפלתי, שהוכיח נאמנות בלתי מסוייגת הן במרד אבשלום והן במרד אדוניה בן חגית, הוא הראוי ביותר להיות מחליפו של יואב. לכאורה היה לבניהו אינטרס ברור לציית למשימה, ואף היתר הלכתי. אפס, כאשר צצה לפתע בעיה הלכתית להרוג את יואב, במהלך המשימה, מיד נסוג לאחור, וכך מתאר לנו הנביא¹⁰⁷: "ויוגד למלך שלמה כי נס יואב אל אוהל ה' והנה אצל המזבח וישלח שלמה את בניהו בן יהוידע לאמר לך פגע בו. ויבוא בניהו אל אוהל ה' ויאמר אליו כה אמר המלך צא, ויאמר לא כי פה אמות. וישב בניהו את המלך דבר לאמר כה דבר יואב וכה ענני". כששלמה שמע שיואב ברח למזבח, גזר עליו דין מוות. בניהו הבין שבריחתו של יואב גילתה שידוע הוא בעצמו כי מורד הוא, ועל כן ברח למזבח, ולא בתמימות הלך עם אדוניהו בחשבו כי הוא הבן המומלך. לפיכך הבין בניהו שעל כן ציוה שלמה להוציאו מהמזבח אליו ברח ולהרגו. אצל המזבח אי אפשר להרוג, שכן זהו מקלט מההריגה, וכך הבינו יואב ובניהו. במחשבה זו הבין יואב שהריגתו היא על רקע המרידה במלכות, וכלל ידוע לנו כי אין מוסרים להריגה מעם המזבח, אלא בעוון רצח. רק על עוון זה נאמר¹⁰⁸: "וכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות". כיוון שכך, אמר בניהו ליואב דבר שלא שמע משלמה אך הבין מדבריו: "כה אמר המלך צא". לאחר ששמע מיואב כי לא יצא ממזבח ה' ומוכן הוא להיהרג במזבח, לא ידע בניהו כיצד עליו לנהוג, ועל כן חזר לשלמה לשאול כיצד לנהוג בעניין. פה התעלם בניהו בן יהוידע מכל מאוויו הפרטיים והתרכז במשימה, בכפיפות קומה כלפי ההלכה.

יואב, שהסכים והבין שיהרג, מה ראה להיהרג דוקא במזבח?

חז"ל חלקו בדבר ההגיון שבמעשהו זה של יואב ואמר¹⁰⁹: "ת"ר הרוגי מלכות נכסיהן למלך, הרוגי בי"ד נכסיהם ליורשים. ר' יהודה אומר אף הרוגי מלכות נכסיהם ליורשים... בשלמא למאן דאמר נכסיהם למלך היינו דאמר יואב כי פה אמות [לפי מי שאומר שנכסי הרוגי מלכות יעברו לאוצר המלך אזי ההגיון בדברי יואב למות דוקא במזבח מובן. במזבח יהרג רק כדין רוצח כהרוג בי"ד ונכסיו יעברו ליורשיו]. אלא למאן דאמר נכסיהם ליורשים, מאי נפקא מינה? נפקא מינה לחיי שעה [לפי מי שאמר שאף הרוגי מלכות נכסיהם ליורשים, מה היה איכפת ליואב היכן יהרג? ענתה הגמ' שיש לו רווח שיחיה בזמן ההתמהמהות כתוצאה מכך שנשאר דבוק למזבח]."

107. מ"א ב', כ"ט.

108. שמות כ"א, י"ד.

109. סנהדרין מ"ח ע"ב.

לפי הגישה הראשונה, שוב דואג יואב לאינטרס של משפחתו מתוך ניצול הידע ההלכתי. לפי השיטה השניה מכיר יואב את בניהו ויודע שיתמהמה מהחשש שמא צודק יואב בהלכה, ובזכות כך יחיה עוד. אף לשיטה זו ניצל יואב באופן ציני את הנאמנות של בניהו להלכה על מנת לדאוג לצרכיו הוא.

ענה שלמה לבניהו: אל תדאג, במרידתו התבררה למפרע כוונתו אף במעשי הרצח ועליהם יהרג, ומהם נפרעים אף מעל גבי המזבח. "ויאמר לו המלך עשה כאשר דבר ופגע בו וקברתו והסירות דמי חינם אשר שפך יואב מעלי ומעל בית אבי. והשיב ה' את דמו על ראשו אשר פגע בשני אנשים צדיקים וטובים ממנו ויהרגם בחרב ואבי לא ידע. את אבנר בן נר שר צבא ישראל ואת עמשא בן יתר שר צבא יהודה" כלומר, נבקעה ההגנה ההלכתית של יואב¹¹⁰. רק אז קיים בניהו בן יהוידע את המשימה: "ויעל בניהו בן יהוידע ויפגע בו וימתהו".

ליואב היה ידע הלכתי ושיתוף עם הסנהדרין, עד שהתבטאו חז"ל ואמרו¹¹¹: "את מוצא שיואב היה ראש סנהדרין שנאמר 'אלה שמות הגיבורים אשר לדוד יושב בשבת תחכמוני' - זה יואב". אמנם נאמנות זו היתה כל עוד לא פגע בו הדבר ישירות. בהתלבטות בניהו בין מאוויי להלכה, מוצאים אנו בצורה דומה אך שונה בתכלית מיואב, וכך מופיע שם בהמשך המדרש: "כשהלך יואב להלחם עם ארם נהריים, יצאו לקראתו, אמרו לו אתה מבניו של יעקב ואנו מבני בניו של לבן והרי התנאי שלהם קיים דכתיב 'עד הגל הזה וגוי'. כששמע יואב כך חזר אצל דוד אמר לו מה אתה אומר, הרי תנאי שבועת יעקב. מיד הושיבו סנהדרין שושן עדות ללמד. למדוהו ואמרו לו באמת כך היה התנאי אלא שהם עברו תחילה... כיוון שהורו להם סנהדרין כך חזר עליהם והרגם". פה כשלא היה אינטרס למשרתו של יואב, היה הוא נאמן להלכה, דבר שמחזק את מעמדו אצל דוד. לא כן כשהפריע הדבר למעמדו.

ראו חז"ל את הנאמנות המוחלטת של בניהו בן יהוידע למערכת המשפט וההלכה ומסרו לנו¹¹²: "בניהו בן יהוידע זה סנהדרין... וכן הוא אומר ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי ולמה נקרא שמם כרתי ופלתי? כרתי שכורתים דבריהם, פלתי שמופלאים בדבריהם".

בצורה זו ראו חז"ל את העומד מאחורי גבורתו הפיזית של בניהו, כמוזכר בפסוקים התמוהים¹¹³ ביחס לבניהו: "בניהו בן יהוידע בן איש חיל רב פעלים מקבצאל... והוא הכה את הארי בתוך הבור ביום השלג". על פניו פשט הפסוק תמוה, שכן אריה הכלוא בבור בתוך שלג אינו בשיא כוחו, שכן ידוע שאריה אינו בנוי למזג אויר זה. דרשו חז"ל¹¹⁴: "רב פעלים מקבצאל - שרבה וקבץ פעלים לתורה". יש לשאול היכן ראו פה חז"ל פעילות תורנית וכן יש לשאול על הכאת אריאל מואב - מהם "שני אריאל מואב"?

110. ראה מכות י"ב ע"א.

111. תנחומא דברים ג' - בהוצאת בובר.

112. ברכות ד' ע"א.

113. שמו"ב כ"ג, כ'.

114. ברכות י"ח ע"ב.

הנביא ישעיה מקונן¹¹⁵: "הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד". כינוי זה לכאורה הוא לירושלים, ברם אצל הנביא יחזקאל מצאנו התייחסות ספציפית יותר לאריאל, וכך נאמר בתיאור המקדש¹¹⁶: "וההראל ארבע אמות ומהאריאל ולמעלה הקרנות ארבע והאריאל שתיים עשרה אורך בשתיים עשרה רוחב רבוע אל ארבעת רבעיו" - זהו תיאור המזבח. ע"כ חז"ל צמצמו את הפסוק בישעיה והבינו כי מדובר רק במקדש¹¹⁷. בא בניהו והכה את העבודה הזרה ומקדשיה ע"י הפצת גבורתו ותורתו המאוחדות יחדיו, והם אשר היו כנגד כל בית ראשון ושני - המקדשים שלנו. ע"כ דרשו שם חז"ל: "והוא הכה את שני אריאל מואב - שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני".

על הכאת האריה בתוך הבור ביום השלג, הבינו שם חז"ל כי משל הוא. האריה בא מתוך ה"אריאל" - כפי שדרשו שם במשנה במידות, שההיכל דומה לארי. האריה בתוך הבור לא סיכן איש. בניהו יזם מלחמה עמו - מלחמה רוחנית - כנגד המקדשים של מואב שכביכול אינם מסכנים פיזית את עם ישראל. מה היתה מטרת הריסת המקדשים? לשם כך בא לרמוז הפסוק על האריה בבור. ע"כ דרשו פה חז"ל בגמ' בברכות "איכא דאמרי דתבר גזיזי דברדא ונחת וטבלי" [יש שאומרים ששבר חתיכות קרח וירד וטבל לטהרתו] - זהו הפן של מסירות למקדש ולטהרה. "איכא דאמרי דתנא ספרא דבי רב ביומא דסיתוא" [יש שאומרים שלמד את המדרש "ספרא דבי רב" - דהיינו תורת כהנים, ביום סגירי]. זהו הפן של המסירות ללימוד התורה ובדגש על לימוד הקרבנות - תורת כהנים - כנגד שני אריאל מואב.

אכן בניהו נשתתף בבנייתו של בית המקדש עם שלמה כפי שדרש ר' יהודה בר' סימון¹¹⁸:
 "זה בניהו בן יהוידע שנתחזק עם המלך שלמה בבנין בית המקדש".
 יהי רצון שבמהרה בימינו יבנה!

115. ישעיה כ"ט, א'.

116. יחזקאל מ"ג, ט"ו.

117. ראה מדות פ"ד מ"ז.

118. רות רבה ב', ב'.